

УДК 338.432: 664

Ю. М. Лучечко,
аспірант, Луцький національний технічний університет
ORCID ID: 0000-0001-9006-5374

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.136

СТИМУЛЮВАННЯ НАРОЩЕННЯ ПОТУЖНОСТЕЙ У СФЕРІ ПЕРЕРОБКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ СИРОВИНИ: ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНІ АСПЕКТИ

Y. Luchechko,
Postgraduate student, Lutsk National Technical University

STIMULATING CAPACITY BUILDING IN THE FIELD OF PROCESSING OF AGRICULTURAL RAW MATERIALS: FINANCIAL AND INVESTMENT ASPECTS

Обґрунтовано, що нарощення потужностей у сфері переробки сільськогосподарської сировини є важливою передумовою структурної перебудови регіональних господарських комплексів і запорукою підвищення зайнятості в адміністративних районах аграрної спеціалізації. Встановлено, що необхідність введення додаткових потужностей в секторі переробно-харчових виробництв впливає з того, що в структурі сукупного аграрного експорту в останні роки має місце зменшення питомої ваги готових харчових продуктів, що свідчить про посилення сировинної спрямованості вітчизняного агропромислового виробництва та зменшення виробництва продукції з високою доданою вартістю. Дослідження показали, що в структурі імпорту сільськогосподарської та харчової продукції зростає питома вага готових харчових продуктів, що породжує додаткові ризики щодо забезпечення прийняттого рівня продовольчої самодостатності країни. Обґрунтовано, що прискорення темпів введення додаткових потужностей по переробці сільськогосподарської сировини залежить від запровадження державою комплексу стимулів, які сприятимуть нарощенню обсягу капітальних вкладень у модернізацію та реконструкцію основного капіталу переробно-харчових виробництв. Доведено, що одним з основних стимулів розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу переробно-харчових виробництв має стати зменшення податкового тягаря під час ввезення високотехнологічного обладнання для переробки сільськогосподарської сировини, що зробить його доступним для більшої кількості суб'єктів агропромислового бізнесу і дасть можливість переробляти все більший обсяг сільськогосподарської сировини. У статті обґрунтовується доцільність розширення переліку державних інвестиційних програм підтримки проектів налагодження переробки сільськогосподарської сировини на базі безпосередніх виробників сільськогосподарської продукції через надання прямої та непрямої державної фінансової допомоги як для придбання необхідного обладнання, так і на впровадження передового іноземного досвіду. Встановлено, що надати додаткових імпульсів нарощенню обсягів переробки сільськогосподарської сировини може відновлення традиційної сільськогосподарської спеціалізації, яку мали окремі адміністративні райони в докризові часи, яке дозволить розширити ресурсну базу виробництва конкурентоспроможних видів готових харчових продуктів та продуктів промислового призначення.

It is proved that capacity building in the field of processing of agricultural raw materials is an important prerequisite for the structural adjustment of regional economic complexes and the key to increasing employment in administrative areas of agricultural specialization. It is established that the need of input of additional capacities in the sector of food processing production stems from the fact that in the structure of total agricultural exports in recent years is a decrease in the specific weight of prepared foods, indicating an increasing raw material orientation of domestic agricultural production and a decrease in the production of products with high added value. Studies have shown that the share of finished food products in the structure of imports of agricultural and food products is growing. This creates additional risks to ensure an acceptable level of food self-sufficiency of the country. It is proved that the acceleration of the introduction of additional capacities for processing agricultural raw materials depends on the introduction by the state of a set of incentives that will help to increase the volume of capital investments in the modernization and reconstruction of the fixed capital of food processing production. It is proved that one of the main incentives for the expanded reproduction of the resource and production potential of food processing production should be a reduction in the tax burden when importing high-tech equipment for processing agricultural raw materials. This will make it available to more subjects of agro-industrial business and make it possible to process an increasing number of agricultural raw materials. The article

substantiates the expediency of expanding the list of state investment programs to support projects for the establishment of processing of agricultural raw materials based on direct producers of agricultural products through the provision of direct and indirect state financial assistance for the purchase of necessary equipment, and the introduction of foreign best practices. It is established that the restoration of traditional agricultural specialization that certain administrative regions had in pre-crisis times can provide additional impetus to increase the volume of processing of agricultural raw materials, which will expand the resource base for the production of competitive types of ready-made food and industrial products.

Ключові слова: сільськогосподарська сировина, готові харчові продукти, капітальні вкладення, експорт, переробно-харчові виробництва, фінансова допомога.

Key words: agricultural raw materials, ready-made food products, capital investments, exports, food processing production, financial assistance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Україна має сприятливі природно-ресурсні та природнокліматичні умови для розвитку сільського господарства, що створює можливості для виробництва значних обсягів сільськогосподарської сировини. Сама по собі сільськогосподарська сировина є продукцією з низькою доданою вартістю і за таких умов забезпечує прийнятний рівень рентабельності лише для великих товаровиробників, передусім чергу для підприємств, які входять у вертикально та горизонтально інтегровані підприємницькі об'єднання. Водночас збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської сировини, яка продається на експорт, не забезпечує належних рівнів зайнятості на селі і загалом призводить до виснаження ґрунтів. Сільськогосподарське виробництво надаватиме необхідних імпульсів для соціально-економічного піднесення села лише за умови налагодження переробки сільськогосподарської сировини, що сприятиме збільшенню виробництва готової продукції і створенню нових робочих місць. Отже, збільшення потужностей по переробці сільськогосподарської сировини — це необхідна умова відродження сільських територій. Але введення додаткових потужностей по переробці сільськогосподарської сировини за нинішнього рівня інвестиційного забезпечення, особливо у секторі малого та середнього агропродовольчого підприємництва, стане можливим за умови створення державою комплексу стимулів, які спонукатимуть сільськогосподарських товаровиробників та переробно-харчові виробництва впроваджувати сучасні технології по переробці продукції тваринництва та рослинництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Відновлення втрачених в кризові роки потужностей щодо переробки сільськогосподарської сировини потребує розроблення нових підходів стосовно створення відповідних інституціональних, фінансово-економічних та виробничо-технічних передумов для активізації підприємницької діяльності, яка передбачає налагодження виробництва готових харчових продуктів та продуктів промислового призначення, сировинною базою яких виступає продукція тваринництва та рослинництва. На думку А. Марущинець, переробна ланка АПК може бути не тільки чинником розвитку і змін в аграрній сфері, а й їх наслідком. Так, зміна рівня сільськогосподарського виробництва значно впливає на потужності переробних підприємств. Це дві взаємопов'язані ланки господарства, де зміни у функціонуванні однієї призводять до змін в іншій [4]. Введення додаткових потужностей у секторі переробно-харчових виробництв створює значні резерви для виробників сільськогосподарської сировини і відповідно підвищення рівня їх капіталізації, що є основою розширеного відтворення потужностей у сільськогосподарському виробництві.

Зазначена проблематика набула особливої актуальності у зв'язку з тим, що однією із найскладніших проблем аграрної сфери як і за часів планово-директивної економіки є усунення диспропорцій між розміщенням сировинних ресурсів та потужностями для їх перероблення. Вирішення проблеми подолання такого роду диспропорцій стане можливим за умови забезпечення збалансованості за обсягами сировини і потужностями для її перероблення, відповідного територіального розміщення галузей сільського господарства і точковим закріпленням підприємств харчової промисло-

вості, максимально можливої утилізації відходів переробно-харчового виробництва і можливостями їх комплексного перероблення або ж використання для вирощування аграрної сировини тощо [1]. Але водночас комплексне вирішення проблеми нарощення потужностей по переробці сільськогосподарської сировини потребує значного обсягу капітальних вкладень, фінансування яких стане можливим за умови диверсифікації джерел, методів та способів залучення фінансових ресурсів. Д. Крисанов та О. Варченко розглядають відновлення потужностей у секторі переробно-харчових виробництв як необхідну умову формування повноцінних із замкнутим циклом агропродуктових ланцюгів. На їх думку, створення агропродовольчих ланцюгів виступає об'єктивною умовою поєднання природно-біологічного процесу вирощування і механічної заготівлі сільськогосподарської продукції з процесом її перероблення на потужностях харчової промисловості та випуску кінцевої харчової продукції [2]. Саме створення агропродуктових ланцюгів із замкнутим циклом дає можливість усувати синдром сировинної спрямованості регіональних агропромислових комплексів і збільшувати виробництво готової сільськогосподарської та харчової продукції, що сприятиме підвищенню комплексності використання агроресурсного потенціалу. У переважній більшості територіальних утворень створення такого роду агропродуктових ланцюгів унеможлиблюється через брак достатнього обсягу фінансових ресурсів у зв'язку з відсутністю належних інституціональних передумов та відповідних стимулів.

П. Макаренко та Н. Андрієнко перспективи нарощення потужностей у секторі переробно-харчових виробництв пов'язують зі створенням належних організаційно-правових умов для розвитку агропродовольчого підприємництва та матеріально-речовими відмінностями щодо виробництва готових харчових продуктів у різних підгалузях харчової промисловості. На їх думку, формування різних ринкових форм господарювання у переробній промисловості пов'язане в першу чергу з певними особливостями та специфікою цієї галузі порівняно з іншими, тому що задоволення потреб населення продуктами харчування досить складна, багатопланова і незмінна проблема, яка стоїть перед суспільством на всіх рівнях його розвитку. Це зумовлюється низкою обставин: дефіцитом багатьох сировинних ресурсів, різним ступенем розвитку галузей, які безпосередньо виробляють продукти харчування, і

пов'язаних з ними інших галузей, організацією надходжень продуктів харчування до споживача та багатьма іншими причинами [3]. Із твердження П. Макаренко та Н. Андрієнко слідує, що перспективи нарощення потужностей у переробно-харчовому сегменті аграрного сектора знаходяться у прямій залежності від наявності потреби у продуктах переробки сільськогосподарської сировини і платоспроможного попиту потенційних споживачів. Тобто наявність платоспроможного попиту — це основний стимул, який детермінує підприємницький сектор до нарощення обсягів виробництва готових харчових продуктів і відповідно збільшення об'ємів переробки сільськогосподарської сировини.

З наведених авторських підходів слідує, що введення додаткових потужностей по переробці сільськогосподарської сировини потребує належного інституціонального забезпечення, яке дасть можливість диверсифікувати джерела інвестиційного забезпечення та закласти необхідні стимули для активізації підприємницької ініціативи у сфері переробки сільськогосподарської сировини.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування пріоритетів інвестиційного стимулювання переробки сільськогосподарської сировини, виходячи зі структурних зрушень у сукупному аграрному експорті та імпорті, які засвідчили посилення сировинної спрямованості вітчизняного агропромислового виробництва та поглиблення залежності від імпорту готових харчових продуктів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У докризовий період для значної кількості адміністративних районів, де сільськогосподарське виробництво було основною структуроутворюючою ланкою господарського комплексу, переробно-харчові виробництва створювали значну кількість робочих місць і забезпечували лівову частку виробництва промисловою продукції. Завдяки функціонуванню переробних підприємств різної продуктової спрямованості сільськогосподарські товаровиробники мали надійний місцевий збут сільськогосподарської сировини, що давало можливість забезпечувати значну економію як у частині транспортних, так і трансакційних витрат.

Однак трансформаційна криза національної економіки і подальша стагнація переважної більшості ланок господарського комплексу

су призвели до демонтування розгалуженої мережі переробно-харчових виробництв у більшості адміністративних районів. Зменшення рівня завантаженості потужностей в секторі переробно-харчових виробництв зумовило структурні зрушення в галузі сільськогосподарського виробництва: переважна більшість великих сільськогосподарських товаровиробників почали переходити на вирощування експортоорієнтованих сільськогосподарських культур, згортаючи при цьому потенціал тваринницької галузі, особливо поголів'я великої рогатої худоби. В результаті в Україні сформувався сировинний тип галузі агропромислового виробництва, що кумулятивним чином відобразилося на структурі сукупного аграрного експорту і зробило вітчизняний АПК надзвичайно залежним від кон'юнктурних коливань на глобальних ринках сільськогосподарської сировини.

Така ситуація створює значні ризики для розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу вітчизняного аграрного сектора, тим більше що початок світової фінансової кризи вже частково дестабілізував глобальний ринок продовольства. Значна кількість країн згортають сільськогосподарське виробництво, інша частина — вводять обмеження на експорт аграрної продукції. Зниження ділової активності штовхає світову економіку в глибоку рецесію. У Німеччині, наприклад, через закриття кордонів для сезонних сільськогосподарських товаровиробників може загинути значна частина врожаю улюбленої німцями спаржі, очікуються труднощі з полуницею і не вистачає робочих рук на виноградниках. У схожій ситуації знаходиться інший великий європейський постачальник продовольства і особливо фруктів — Іспанія, де посилені карантин внаслідок пандемії коронавірусу продовжили як мінімум до середини квітня, як і в Італії. Складна епідеміологічна ситуація і у Франції, а це — один з шести світових лідерів на ринку пшениці.

Відповідно, зниження пропозиції призведе до подальшого зростання цін на продовольство та посилення соціальної напруги в глобальній економіці. Експортний потенціал України дещо обмежений щодо збільшення поставок на зовнішні ринки через згортання ділової активності всередині країни. В структурі експорту продовжують переважати товари з низькою доданою вартістю. Зокрема у 2010 році частка

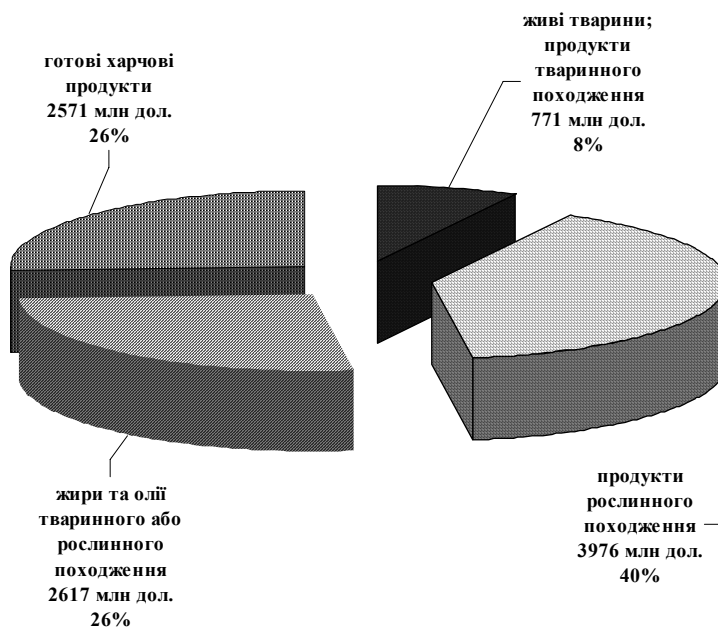


Рис. 1. Товарна структура українського експорту сільськогосподарської та харчової продукції у 2010 році

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

продуктів рослинного походження складала 40%, водночас на готові харчові продукти припадало 26%. Жирів та олій було експортовано на суму 2617 млн дол. або 26%, а частка тварин та продуктів тваринного походження складала 8% (рис. 1).

У 2018 році відбулися деструктивні структурні зрушення у відтворювальній структурі національного АПК і частка продуктів з низькою доданою вартістю в структурі вітчизняного експорту ще збільшилась. Зокрема продукти рослинного походження зайняли 53% експорту сільськогосподарської продукції, проте на готові харчові продукти припало лише 16%. Дещо зменшилась частка жирів та олій, котрих було експортовано на суму 4497 млн дол. або 24%, що пов'язано з погіршенням цінової кон'юнктури на глобальному ринку (ціни на жири та олії знизились до дванадцятирічного мінімуму), і тварин та продуктів тваринного походження — до 7%. Збільшився обсяг поставок м'яса птиці завдяки поглибленню економічної співпраці з ЄС та збільшенню квот на поставки (рис. 2).

Посилилися ризики стосовно належного та своєчасного забезпечення продовольчої безпеки в Україні, оскільки значна частина готових харчових продуктів завозиться з інших країн. Зокрема, у 2010 році питома вага готових харчових продуктів у структурі імпорту сільськогосподарської та харчової продукції в Украї-

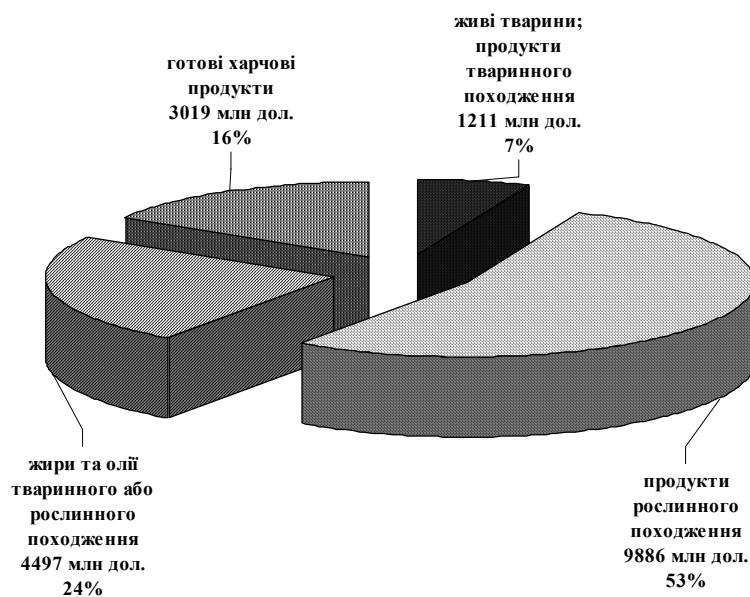


Рис. 2. Товарна структура українського експорту сільськогосподарської та харчової продукції у 2018 році

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

ну складала 43% і було ввезено продуктів цієї товарної позиції на суму 2506 млн дол.

Також Україна продовжила імпортувати жири та олії тваринного або рослинного походження, котрих було завезено на 452 млн дол. або 8% від загального імпорту. Імпорт продуктів рослинного походження становив 1564 млн дол. або 27% та живих тварин і продуктів тваринного походження — 1242 млн дол. або 22% (рис. 3).

У 2018 році порівняно з 2010 роком відбулися структурні зміни в імпорті сільськогосподарської та харчової продукції. Ситуація змінилася в сторону загострення проблем продовольчої безпеки та збільшення залежності від поставок імпортних продуктів харчування. Зокрема частка готових харчових продуктів зросла на 4% до 47% або до 2341 млн дол. Україна продовжує імпортувати продукти рослинного походження — 1529 млн дол. або 30% у структурі імпорту сільськогосподарської продукції. Водночас знизилась частка імпорту жирів та олій рослинного або тваринного походження — до 267 млн дол. або на 5%. Також відбуваються поставки живих тварин та продуктів тваринного походження. У 2018 році за даною товарною позицією було імпортовано продукції на 918 млн дол., що складає 18% від загального обсягу імпорту сільськогосподарської продукції в Україну (рис. 4).

Квінтесенцією сировинного перегину у відтворювальних пропорціях в аграрному секторі національної економіки є те, що у 2018 році порівняно з 2010 роком зменшується питома вага готових харчових продуктів в експорті сільськогосподарської та харчової продукції, а збільшується — в імпорті. Такі структурні зрушення свідчать про посилення сировинної спрямованості розвитку національного АПК і

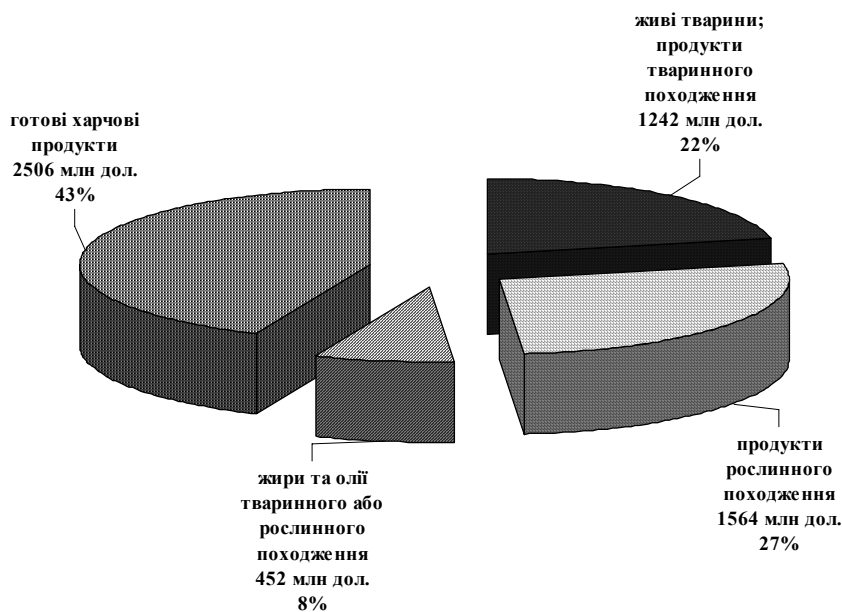


Рис. 3. Товарна структура імпорту сільськогосподарської та харчової продукції в Україну у 2010 році

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

показують зростання залежності від імпорту продовольчих товарів. Зниження питомої ваги готових харчових продуктів в сукупному аграрному експорті України говорить про те, що українські виробники не забезпечують належного збільшення своєї присутності в глобальних агропродовольчих ланцюгах доданої вартості.

Зменшення питомої ваги готових харчових продуктів в експорті сільськогосподарської і харчової продукції і збільшення в імпорті також свідчить про те, що Україна все більше закріплює за собою статус одного з основних постачальників сільськогосподарської сировини на світовий ринок. Тому надзвичайно важливою складовою національної аграрної політики та державної економічної політики в цілому є нарощення обсягів виробництва і відповідно експорту готових харчових продуктів, а також готових продуктів промислового та енергетичного призначення, виготовлених із сільськогосподарської сировини. Це дасть можливість створити замкнені цикли в агропродуктових ланцюгах, підвищити комплексність використання агроресурсного потенціалу та підвищити капіталізацію агропромислового виробництва загалом.

Для переважної більшості регіонів аграрної спеціалізації сектор переробно-харчових виробництв може стати базовою ланкою регіонального господарського комплексу і забезпечити нову якість соціально-економічного розвитку і в кінцевому підсумку переломити висхідний тренд посилення сировинної спрямованості сукупного аграрного експорту. Надати поштовху щодо введення додаткових потужностей по переробці сільськогосподарської сировини може запровадження комплексу стимулів по залученню інвестицій в модернізацію та реконструкцію матеріально-технічної бази переробки продукції рослинництва та тваринництва.

Одним з основних стимулів має стати зменшення податкового тягаря при ввезенні високотехнологічного обладнання для переробки сільськогосподарської сировини, що зробить його доступним для більшої кількості переробно-харчових виробництв і дасть можливість переробляти все більший обсяг сільськогосподарської сировини. Це дасть можливість виробникам сільськогосподарської продукції отримати більш надійний місцевий ринок збуту про-

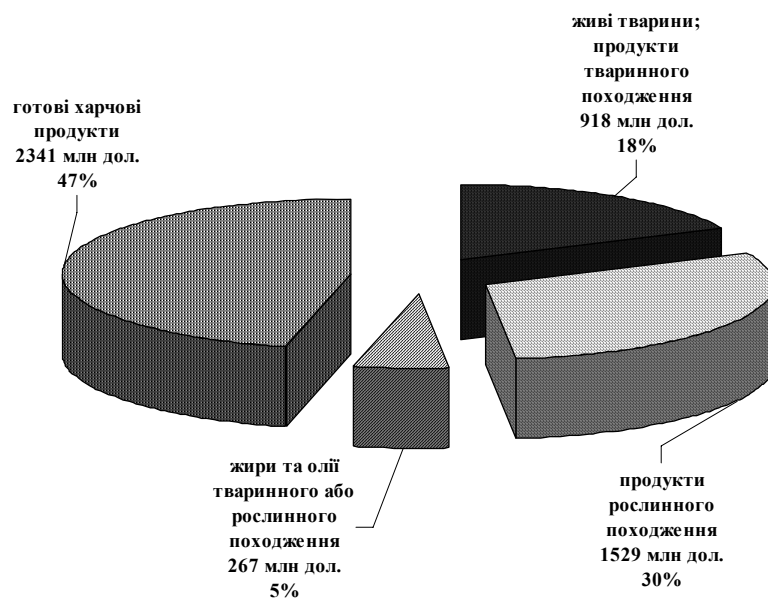


Рис. 4. Товарна структура імпорту сільськогосподарської та харчової продукції в Україну у 2018 році

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

дукції і уникнути додаткових витрат, пов'язаних з пошуком контрагентів, які залучені до експортоорієнтованих ланцюгів сільськогосподарської сировини.

Варто розширити перелік державних інвестиційних програм підтримки проектів налагодження переробки сільськогосподарської сировини на базі безпосередніх виробників сільськогосподарської продукції через надання прямої та непрямой державної фінансової допомоги як для придбання необхідного обладнання, так і на впровадження передового іноземного досвіду побудови логістично-складських ланцюгів. Надати додаткових імпульсів нарощенню обсягів переробки сільськогосподарської сировини може відновлення традиційної сільськогосподарської спеціалізації, яку мали окремі адміністративні райони в докризові часи.

Повернення до традиційної сільськогосподарської спеціалізації означатиме відновлення посівних площ окремих технічних сільськогосподарських культур та збільшення поголів'я великої рогатої худоби, що сформує ресурсну базу для виробництва готових харчових продуктів, які мають конкурентні переваги не лише на національному, а й на міжнародному ринку. Яскравим прикладом цього є відновлення посівів льону довгунця та налагодження виробництва льоноволокна, яке виступає сировиною для виробництва лляних тканин, які користуються підвищеним попитом на європейському ринку.

**ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК**

Дослідження показали, що в останні роки спостерігається зменшення питомої ваги готових харчових продуктів в експорті сільськогосподарської та харчової продукції, що свідчить про посилення сировинної спрямованості вітчизняного агропромислового виробництва. Водночас зростання питомої ваги готових харчових продуктів в імпорті сільськогосподарської та харчової продукції говорить про зростання ризиків забезпечення належного рівня продовольчої безпеки, особливо в умовах волатильності цін на світових ринках продовольства. За таких умов важливого значення набуває створення умов для нарощення обсягів переробки сільськогосподарської сировини через запровадження стимулів інвестиційного-інноваційного розвитку переробно-харчових виробництв всередині країни.

Такими стимулами виступають пільги у разі імпорту високотехнологічного обладнання, необхідного для налагодження переробки сільськогосподарської сировини, виходячи з наявних світових стандартів та регламентів якості та безпечності харчових продуктів; державні інвестиційні програми, спрямовані на підтримку переробки сільськогосподарської продукції на базі суб'єктів аграрного підприємництва, які безпосередньо зайняті виробництвом продукції тваринництва та рослинництва; державні преференції суб'єктам аграрного бізнесу, які здійснюють відновлення традиційної сільськогосподарської продукції для відповідних природнокліматичних зон.

Література:

1. Крисанов Д.Ф. Оптимізація інтеграційних зв'язків між підприємствами сільського господарства і переробно-харчових галузей в умовах посилення впливу євроінтеграційних про-

цесів. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. 2016. Вип. 11. С. 137—151.

2. Крисанов Д.Ф., Варченко О.М. Агропродовольчі ланцюги: ключові проблеми створення та розбудови. Економіка і прогнозування. 2017. № 1. С. 72—91.

3. Макаренко П.М., Андрієнко Н.В. Галузеві особливості формування потенціалу переробних підприємств з виробництва харчових продуктів. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1747/1/Volkova%20N.V.pdf>

4. Марущинець А.В. Вплив переробної ланки АПК на трансформаційні процеси в аграрній сфері Київського Придніпров'я. Український географічний журнал. 2017. № 2. С. 26—31.

References:

1. Krysanov, D.F. (2016), "Optimization of integration links between agricultural enterprises and food processing industries in the context of increasing influence of European integration processes", *Visnyk Kam'ianets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohienka. Ekonomichni nauky*, vol. 11, pp. 137—151.

2. Krysanov, D.F. and Varchenko, O.M. (2017), "Agri-food chains: key problems of creation and development", *Ekonomika i prohnozuvannia*, vol. 1, pp. 72—91.

3. Makarenko, P.M. and Andriienko, N.V. (2014), "Sectoral features of forming the potential of food processing enterprises", available at: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1747/1/Volkova%20N.V.pdf> (Accessed 25 March 2020).

4. Maruschynets', A.V. (2017), "Influence of APC processing unit on transformation processes in the agricultural sphere of Kyiv Dnieper", *Ukrains'kyj heohrafichnyj zhurnal*, vol. 2, pp. 26—31.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2020 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА